

itüdergisi/a
mimarlık, planlama, tasarım
Cilt: 9, Sayı: 2, 121-132
Eylül 2010

Kentsel katmanlaşmanın belgelenmesi: Kayseri Cumhuriyet Meydanı ve yakın çevresi

Seda ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU*, Nur AKIN

İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Programı, 34469, Ayazağa, İstanbul

Özet

Kentler, ilk yerleşildikleri dönemden itibaren uygarlıklar tarafından defalarca yeniden üretilseler de, tarihi birikimlerini belleklerinde sürekli olarak saklarlar. Diğer bir ifadeyle, bu sosyal ve fiziki sürecin sonuçlarını, yer altında ve yer üstünde açığa çıkmış ya da gizlenmiş tarihin izleri olarak geleceğe aktarırlar. Bu bağlamda, her kentin geçmişiyle ilişkisi, katmanlaşarak günümüze ulaşan bir tarihi süreklilik olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, bu bilginin belgelenmesi, kentlerin yerel ve uluslararası düzeyde geleceğe ışık tutan geçmişle bağlantısının ortaya çıkarılmasına olanak sağlar. Diğer yandan, kentin gelecekte üstleneceği rolün belirlenmesi, yaşayan, yok olan ya da yok olmaya yüz tutan bütün değerlerinin bilinmesi yönünde özellikle imar, tasarım ve korumaya yönelik planlama çalışmalarında önemli birer veri oluşturur. Bu çalışmada, geçmişi binlerce yıl önce-sine dayanan, çeşitli uygarlıkların bir arada veya ard zamanlı olarak yaşadığı Kayseri Cumhuriyet Meydanı ve yakın çevresi, fiziksel anlamda katmanlaşmanın belgelenmesi açısından örneklem alanı olarak belirlenmiştir. Tarihi birikimin çeşitli örneklerini bir arada bulunduran ve yaklaşık 1500 yıldır her dönemin isteklerine göre yeniden şekillenen ve kentin en önemli toplanma mekanı olan alan, kuzeyden doğuya Sahabiye Medresesi, duvar kalıntıları ve Roma Mezarı, Vilayet ve diğer idari yapılar, Ok Burcu ve Zeynel Abidin Türbesi, Hunad Külliyesi ile çevrelenmekte, güneyde İçkale, Kapalıçarşı, dışkale surları ve içindeki Roma Mezarı ile batıdan Kurşunlu Camisi yanında yer alan Mimar Sinan Parkı ile sınırlandırılmaktadır. Çalışma ile kentsel katmanlaşmanın bir kültür envanteri projesi kapsamında değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu süreç, yerel ve yerel üstü bilgi ağlarına da eklenme kabiliyetine sahip, kurumsal işbirliğine dayalı sürekli güncellenebilen bir sistematik bilgi oluşturulması şeklinde yorumlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Kayseri Cumhuriyet Meydanı, kentsel katmanlaşma, belgeleme.

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Seda ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU. sedahovardaoglu@yahoo.com; Tel:(352) 437 49 01 dahili:35402. Bu makale, birinci yazar tarafından İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Programı'nda tamamlanmış olan "Tarihi süreklilikte kentsel katmanlaşmanın belgelenmesi bağlamında Kayseri kent merkezi" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 19.10.2009 tarihinde dergiye ulaşmış, 18.11.2009 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 28.02.2010 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

The documentation of urban stratification: The Cumhuriyet Square of Kayseri and its surrounding

Extended abstract

Towns continuously do inherit the legacy of their historical past, keeping it within their memories, throughout their lives even though they are numerously re-settled and re-organized by various civilizations. They convey the outcomes of this social and spatial process as the inheritance of their past which are sometimes discovered and which are sometimes kept under wraps. The relation of every town with its past can be assessed as the inheritance of its stratified historical past. Towns, therefore, should be documented in tune with their stratified historical inheritance in order not only to elicit their historical connections that shed light on the future in local and even international levels, but also to use the outcomes of this documentation as dominating inputs for the planning of the town.

This research attempts to systematically document the stratified inheritance of the Cumhuriyet Square of Kayseri, wherein various civilizations lived consecutively or even simultaneously for thousands of years, only by taking the physical dimensions of its spatiality. It is found in the research that the town has approximately a 4500 year of settlement history and the center of the town has at least 1500 years of past. After the major renovation projects began in the 1950s, only few numbers of historical values were left recently. And there are numerous historical values in the town that had not been documented or researched by systematic studies. The information of these historical values is got caught between various institutions and within intangible processes. It is necessary to document the information related to them systematically and in tune with a cultural inventory project in context of urban stratification thought. This process can be assessed as the systematic local information processing which is capable of articulating into the local and supra local information networks. This research aims to document the ascertained information of the temporal changes and of the Commercial and Administrative relations, which are located in the Cumhuriyet Square and its near by surroundings including the Madrasa of Sahabiye, the Roman, Mausoleum, buildings of the local administration, the Ok Bastion, the Tomb of Zeynel Abidin, the Complex of Hunad, the citadel,

the Grand Bazaar and Kurşunlu Mosque. This study researches this area owing to three basic features. In the first place, it is the core area of administrative and military functions throughout the history. Besides, dense commercial activities have been intensified within these parts of the town; and finally it is one of the rarest examples of central business districts surrounded by a concentration of historical buildings. To anticipate the direction, various information sources are researched including the engravings, maps, photographs, traveler notes, research notes and registration censuses.

This study includes a comprehensive and detailed field research as well as certain in depth interviews with the native citizens. Furthermore, several maps were scrutinized in the research. The first map is the Project for the Rectification of the Roads of Caesarea ordered by the Ministry of Transportation of the Ottoman Empire and prepared by Jean S. Euthychides in 1882 (Project De Rectification Des Rues De Caesareia). The second one is a 20th Century map of the town updated by Albert Gabriel and underpinned by various detailed drawings. Third, there is a 1/2000 scaled map having been prepared by engineer Cemal Bey in 1920s. Besides the Numerical Cadastral Map of the town which was prepared by the technical officer of the municipality in 1935 and the cadastral maps of 1948 are also researched. In addition, the first master plan of the town prepared by Kemal Ahmet Aru which was supervised by German Planner Gustav Oelsner in 1944 has been one of the leading sources for the spatial transformation of the town after the 1950s. Another leading source for this transformation is the second master plan of the town which was prepared by Yavuz Taşçı in the mid 1970s. Finally, the recent maps of the town prepared by the municipality and various design projects of the Cumhuriyet Square are carefully researched in this study.

Consequently, all these data is examined in relation to the detailed field researches and assessed in context of urban stratification within the historical continuity. The temporal, physical and urban change is explained chronologically and the urban stratification of the town center of Kayseri within the historical continuity is documented.

Keywords: The Cumhuriyet Square of Kayseri, urban stratification, documentation.

Giriş

Doğu Roma Dönemi'nden itibaren içkale odaklı bir gelişimi ortaya koyan Kayseri kent merkezi, düzenli arkeolojik araştırmalar yapılmamasına karşın, elde edilen buluntu ve kalıntılarıyla, M.S. 400'lere tarihlendirilmektedir (Şekil 1, 2).

Şekil 1. Kayseri kentinin ülke içindeki konumu

Şekil 2. Kayseri Cumhuriyet Meydanı ve çevresi

Bu alandaki tarihi birikimin çeşitli örneklerini bir arada bulunduran ve 1500 yılı aşkın bir süredir dönemsel istek ve beklentilere göre yeniden şekillenen Cumhuriyet Meydanı ve yakın çevresi ise, kent için önemli bir toplanma merkezidir. Meydanın çevresinde yer alan Roma Dönemi mezarları (Şekil 3,4) ve İçkale, alanın gelişimine ilişkin en erken tarihli izlerdir. Kodan ve Günbattı (1992), kentte özellikle M.S. III. yüzyıldan itibaren tapınak tipi anıt mezarlar yapılmış olabileceğini ve bu mezarların da bunlara örnek gösterilebileceğini ifade etmiştir.

R.O. Arık (1969), Zeynel Abidin Türbesi ve Ok Burcu yanında yer alan mezarlığın altındaki mozaiklerin de Roma Dönemi'ne ait olabileceğini belirtmiştir.

Yeterli yazılı, çizili ve görsel kaynak bulunmamasına karşın, Kayseri'yle ilgili bazı çalışmalar,

alanın yapısı hakkında sınırlı da olsa bilgi vermektedir. M.S. 550'lere ait kenti değerlendiren Procopius (1954)'a göre Kayseri, *eski dönemlerden itibaren oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Güvenlik için oluşturulmuş surlar, tehlikeyi arttıracak şekilde birbirlerinden uzak birçok tepeli, bahçe ve otlak gibi açık alanları ve tek tek evleri de içine alan geniş bir alanı çevrelemekteydi. Bu surların askeri anlamda korunması ve bakımı da oldukça zordu. Bu nedenle, Justinian bu savunma sistemini gereksiz yerlerde kesintiye uğratarak, güvenli ve savunulabilir bir sur sistemi oluşturmuştu* (Procopius, 1954, 333-335).

Şekil 3. Dışkale surları ile birleşik Roma Mezarı

Şekil 4. Sahabiye Medresesi kuzeyinde yer alan Roma Mezarı

Kentin merkezinde yer alan ve sınırları farklı şekillerde yorumlanabilen iç ve dışkale surları, büyük ihtimalle Justinian zamanında parçalanan surlarla ilişkilidir. Procopius'un değerlendirmeleri ve içkaledeki meydan yönündeki kısmının Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar mezarlıklarla çevrili olması, meydanın bu dönemde mezarlıkları da içeren açık ve yeşil alan olarak kullanıldığı şeklinde açıklanabilir. Diğer bir ifadeyle

le, Hacı Kılıç Camisi doğusundan Sahabiye Medresesi'ne kadar olan alanın doğusunda ve içinde Roma Dönemi mezarının da bulunduğu Hacı Kılıç Mezarlığı, Kurşunlu Camisi, Hunad Külliyesi ve Zeynel Abidin Türbesi çevresindeki mezarlık ve yeşil alanlar, dışkale surlarına bitişik Roma Mezarı bu düşünceyi desteklemektedir. Sonuç olarak, M.S. IV. yüzyıl ve sonrasında meydanın mezarlıkla ilişkili bir kullanıma sahip olduğu ve içinden geçen kentler arası yolların, kente girişte mezarlıkla karşılaştığı belirtilebilir.

Cumhuriyet Meydanı, Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde ise Saltanat Sarayı ve yakınında medreselerin yer aldığı idari, askeri ve eğitim alanının merkezidir. Osmanlı Dönemi'nin ilk yıllarında bu özelliğini büyük oranda devam ettiren, 19. yüzyılda yeni yapılanma ve açık alan düzenlemeleriyle birlikte değişmeye başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi, kent genelindeki planlama eğilimi ve siyasi otoritelerin istekleriyle de orantılı olarak yık-yap şeklinde gelişen bir süreçtir.

Sonuç olarak, 2000'li yıllarda birçok projeye konu olan meydan, son düzenlemelerle birlikte kent içi ana ulaşım akslarının kesişme noktasında, yaklaşık 2 ha açık alanıyla, ülke içinde geniş meydanlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, yüzlerce yıldır kentin merkezinde yer alan Cumhuriyet Meydanı'nın yakın çevresiyle de ilişkisinin kurularak, kentsel katmanlaşma bağlamında değerlendirilmesi ve belgelenmesini amaçlamaktadır.

Kentsel katmanlaşmanın dönemsel olarak belgelenmesi

Selçuklu ve Beylikler Dönemi (1071-1467)

Cumhuriyet Meydanı'nın dönemsel fiziki gelişimi, büyük oranda çevresinde yer alan yapıların değişiminden ve kullanımından etkilenmiştir. Bu dönemin en önemli belirleyicisi, savunma ve korunma amaçlı olarak kentin merkezinde yer alan idari ve askeri öneme sahip içkaledir.

Ahmet Nazif Efendi (1987), dağlık alanda ova da yerleşen kentin, yanlardan gelecek saldırılar-

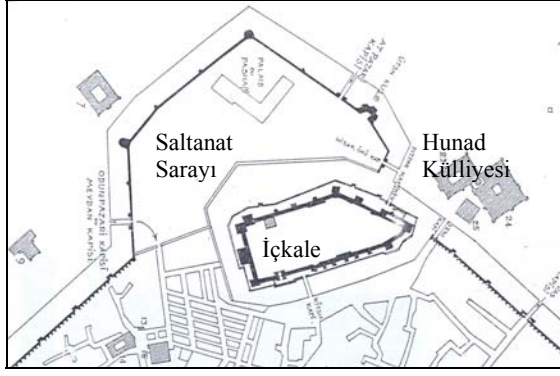
dan korunması için, çevresine kale inşasıyla kuvvet ve sağlamlaştırma yapıldığını belirtmiştir. Ayrıca bu dönemde, surların dışında ilk direniş hattı olarak geniş bir su hendeğinin bulunduğu da kabul edilmektedir (Akok, 1976). Birçok kaynağa göre bu döneme ait Saltanat Sarayı ve bahçesi de surlarla içkaleye birleşmekteydi. 1882 tarihli kent haritası ve A. Gabriel (1954)'in restitüsyonu, saray ve suru hakkında bilgi veren önemli kaynaklardır. Saraya ilişkin olarak O. Eravşar (2000)'ın Süryani Mihael'den yaptığı alıntıya göre, Türk yöneticilerin saraylarını çoğunlukla kentin merkezine, yerleşme alanının kenarına inşa etme eğilimi gösterdikleri ve Kayseri'deki Saltanat Sarayı'nın da, eski bir yapı üzerinde içkalede kurulmuş olduğu belirtilmektedir. Şimdiki Valilik alanı sınırları içinde bulunan bu yapıya ve surlara ilişkin kalıntılar günümüze ulaşmamıştır.

1398 yılında yazımı tamamlanan *Bezm u Rezm* adlı kitapta, saray ve çevresi ile ilgili şöyle bir açıklama yer almaktadır: *Sultan (Kadı Burhaneddin), Şeyh Müeyyed'i sıkıntıya sokmak ve gücünü azaltmak için surun üzerine merdiven kurarak içeri girmelerini buyurdu. Askerlerin yiğitlerinden oluşan bir birlik, yaydan fırlamış bir ok gibi bahçeden aşağı inip sarayın kapısına ve duvarına asıldı. Sultanların ikametgahı olmuş olan ve kendisinin de güzel zaman geçirdiği bir yeri hiç gereği yokken kül etti (Aziz Bin Erdeşiri Esterabadi, 1990, 468).*

1920'li yıllarda kenti ziyaret eden A. Gabriel (1954)'in saray konusundaki değerlendirmeleri ve restitüsyonu ise şöyledir (Şekil 5):

İçkale'den ve nefis kentten başka, Kayseri'yi kuzeyde geniş bir çıkıntı oluşturuyordu. Burayı kırlara taraf değil, nefis kaleye doğru bir sur çevirmekteydi. Bu çıkıntının yüzünün bir kısmının şüphesiz şimdiki Hükümet Konağı'nın inşa edildiği yerde Paşa Sarayı işgal ediyordu (Gabriel, 1954, 18).

1970'lerde kentte araştırma ve projeler yapan M. Akok (1976), içkalede kuzeyinde dış alanlarda görülen bazı sur ve burç kalıntılarının kentin dış çevre kalesine ait olabileceği ve içkalede

Şekil 5. Saltanat Sarayı ve surlar (Gabriel, 1954)

kuzeyden korunması için böyle bir surla ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. M. Çayırdağ (2001), bu surla ait temel kalıntıların bir kısmının 1975 yılında Cumhuriyet Meydanı'nda yapılan yer altı çarşısı kazısı sırasında ortaya çıkarıldığını ve meydan düzenlemeleri sırasında, Ok Burcu dışında diğer kalıntıların yok edildiğini belirtmektedir.

A. Gabriel'in restitüsyonuna göre, saray ve bahçesine batıdan Odunpazarı, doğudan At Pazarı, güneydoğudan Hisarönü ve Dizdar Kapısı ile girilmektedir. Sarayın içkaleyle doğrudan bağlantı sağlayan kapısı bulunmamaktadır.

Selçuklu Dönemi'nde saray bahçesi içinde kalan ve sonraki dönemlerde Sarayönü olarak da adlandırılan Cumhuriyet Meydanı, doğu yönünde Ok Meydanı ile sınırlandırılmıştır. Bu alanda, Ok Burcu ve M. Çayırdağ (2001)'a göre medrese, cami ve tekke gibi yapıları da içine alacak şekilde tasarlandığı belirtilen ve mezarlıkla çevrili, 14. yüzyıla ait Zeynel Abidin Türbesi yer almaktadır. Alanın devamında ise hamam, medrese, cami ve türbeden oluşan 13. yüzyıla tarihlenen Hunad Külliyesi bulunmaktadır.

Saray alanının kuzeyinde ise 1267'de inşa edilen hangah, imaret, hamam, mescid ve çeşmeden oluşan bir külliye içinde yer aldığı düşünülen Sahabiye (Sahibiye) Medresesi yer almaktadır (Akşit, 1996).

Sonuç olarak, XI-XV. yüzyıl tarihleri arasında Cumhuriyet Meydanı, içkale ve külliyelerin sı-

nırladığı bir alanın ortasında, Saltanat Sarayı'nın bahçesinin bulunduğu alandır. Diğer bir ifadeyle, idari, askeri hareketliliğin yoğun olarak yaşandığı bir noktadadır.

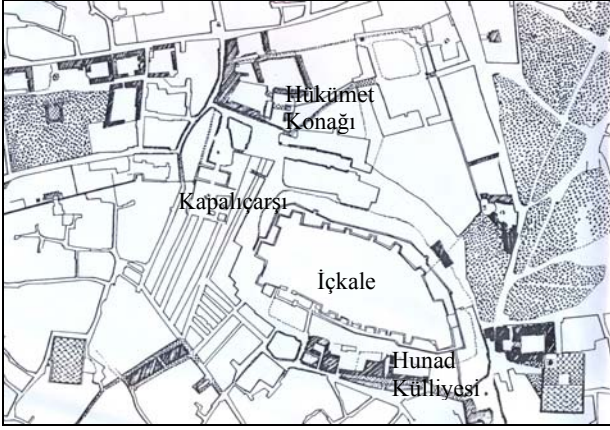
Osmanlı Dönemi (1467-1923)

Osmanlı Dönemi kentlerinde kaleler savunma amacıyla bir süre varlığını sürdürmüş, ancak 17. yüzyıldan itibaren surlarla korunan bir kentin oluşmasını gereksiz kılan, bir savunma sistemine geçilmiştir. Bu değişim, Cumhuriyet Meydanı ve yakın çevresini de etkilemiştir.

Evliya Çelebi (1972), 17. yüzyılda içkalede erzak ambarlarıyla birlikte silah ve cephanenin bulunduğunu belirtmiştir. Ancak çeşitli çalışmalara göre, savunma görevini kaybetmesinden sonra içerisinde halkın *Kale Mahallesi* olarak adlandırıldığı bir *Kale Mahallesi* oluştuğu bilinmektedir. 1618 yılında Kayseri'ye gelen Polonyalı Simeon (2007), kalede dizdar da dahil 15-20 müslüman evi ve bir caminin varlığından söz etmektedir. Ayrıca seyyaha göre, içkalenin önünde yer alan ahşap hareketli köprü, gerektiğinde Talas'tan getirilen suyu akıtmak üzere kaldırılmaktadır. Bu işlevsel değişim, kalenin meydana doğrudan açılan bir kapısı bulunmaması nedeniyle, meydanı çok fazla etkilememiştir.

Ancak kalenin batısında 15. yüzyılda inşa edilen han ve bedestenlerle çevrili Kapalıçarşı, ticari hareketliliğin de en önemli mekanı olarak, meydan alanını güneybatı yönünde önemli ölçüde değiştirmiştir. Birbirine paralel, dar ve uzun sokaklardan meydana gelmiş, sağlı sollu küçük dükkanların yer aldığı Kapalıçarşı, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar meydan içlerine kadar uzanan bir yapıya sahipti (Şekil 6).

19. yüzyıl ve sonrasında meydan ve yakın çevresinde yeni düzenlemeler söz konusudur (Şekil 7). Bu konuyla ilgili olarak, 1882 tarihli Kayseri Yolları'nın Düzeltilmesi Projesi, kentin gelişimi ve surlar hakkında bilgi vermektedir. Projeye göre sarayı çevreleyen surlar, büyük oranda yok olmuştur. Ancak kalıntılar, A. Gabriel'in kent restitüsyonundaki surlarla büyük oranda benzerlik göstermektedir.

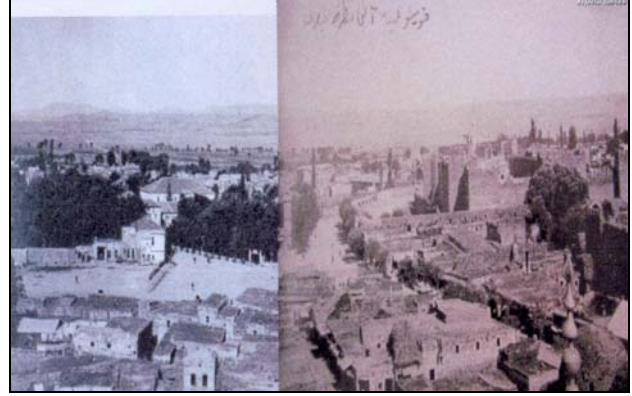

Şekil 6. 1882 tarihli kent haritası (Eravşar, 2000)

Surların içinde Saray Bahçesi olarak kullanılan Cumhuriyet Meydanı'nın bir kısmına, 1901 yılında belediye tarafından *Millet Bahçesi* adıyla geniş bir park yapılmıştır. Ahmed Nazif (1987)'e göre *Belediye Bahçesi* olarak da adlandırılan bu park içine, bir havuz, iki katlı bir kiraathane ve Hükümet Caddesi yönünde alt katında Belediye Eczanesi, lokanta ve üst katında Belediye Oteli bulunan, daha sonra belediye olarak da kullanılan iki katlı bir yapı inşa edilmiştir (Dayıoğlu, 1998). 1906 yılında ise meydana Saat Kulesi ve muvakkithane yapılmıştır (Erkiletlioğlu, 2006). Bazı sözlü bilgilere göre, meydana Bağdat Seferi'nde şehit olan Kayserilileri anmak için yapılmış kabartmalar da yer almaktaydı (Çalışkan, 2002).

20. yüzyıl başında Kayseri'yi ziyaret eden Cebecizade Mustafa Remzi Bey'in idari ve askeri alanla birlikte meydan hakkındaki izlenimleri şöyledir: *Kalenin ötesinde geniş ve muntazam bir daire var. Askeri Mahal'dir. Kapı şeklinde yapılmış geniş kemerden girdim. Sağında redif tabur daireleriyle bahçe, sol tarafında karanlık köşkimsü bir bina varsa da altı lokanta. Bina bitince belediye bahçesinin kapısındaım ve demir parmaklıklarını gördüm. Bahçede köşkler, havuzlar, güzel çam ağaçları var. Sonra on arşınlık tünele girdim, buraya kabaltı diyorlar. Tünelden geçerken sağ tarafında polis komiserliği levhasını gördüm. Nihayet geniş, serbest bir mahale çıktım. Yazıcı pavyonları karşısında Askerlik Dairesi, solda Mahkeme Dairesi ve Belediye. Sağında Postane ve Camii*

Şerif, arkada ise Hükümet Dairesi bulunmaktadır (Erkiletlioğlu, 2006, 608-609).

Şekil 7. 20. yüzyıl başında Kayseri Kalesi, Kapalıçarşı ve kent meydanı (Karakaya, 2006)

Ok Meydanı ve çevresi, 1882 tarihli haritada yeşil alan olarak belirtilmekte olup, çeşitli araştırmalarda Zeynel Abidin Türbesi ve çevresinde belirtilen yapılar, bu haritada yer almamaktadır.

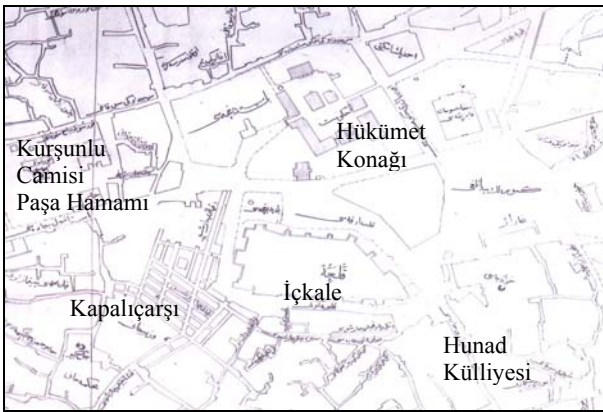
M. Akok'a (1967) göre Hunad Külliyesi ise, 20. yüzyıl başında medrese, türbe, cami, hamam ve önünde yer alan mezarlığıyla birlikte duvarlarla çevrili bir bütünlük içindedir. 19. yüzyılda medrese duvarına bitişik çeşme ve camiye minare eklenmiştir. Bu yönde meydan ile bağlantı sadece Talas yolu ile sağlanmaktadır.

Bu dönemde, Sahabiye Medresesi ve Kurşunlu Camisi arasındaki alan, meydanı kuzey ve batı yönünde konut alanları ile çevrelemektedir. Ahmet Nazif Efendi'ye (1987) göre, han, mektep ve hamamdan (Paşa Hamamı) oluşan bir külliye parçası olduğu belirtilen ve çevresi mezarlık olarak da kullanılan Kurşunlu Camisi, 1576 tarihli bir Mimar Sinan yapısıdır. Cumhuriyet Dönemi'nde çevresinin yeşil alan olarak düzenlenmesiyle birlikte meydanla doğrudan ilişkisi sağlanmıştır.

20. yüzyıl başında meydana odaklanan birçok yolda düzenlemeler yapılmıştır. Değişen ulaşım olanaklarının da etkisiyle kent merkezi çevresindeki geçmişten gelen yol izlerini büyük oranda kullanan revizyonlar gerçekleştirilmiş, kent içi ve kentler arası ilişkiyi kuvvetlendirecek şekilde yol nitelikleri ve kapasiteleri arttı-

rılmıştır (Şekil 8). Bu düzenlemeler, meydanın taşıt hareketliliğini arttıran ve bir kavşak konumuna gelmesini, bütünlüğünün parçalanmasını etkileyen, sonuçları günümüze kadar ulaşan önemli kararlardır.

1910'lu yıllarda Vali Muammer Bey tarafından yapılan bu düzenlemelerle, Serçeönü'nden Kurşunlu Camisi'ne kadar bir cadde, Hükümet Konağı'ndan Talas'a cadde, Sivas Kapısı'ndan kentin güneydoğu sınırına bir cadde açılması kararı alınmıştır. Söz konusu caddelerin düğüm noktası, meydan olarak ifade edilebilir.

Şekil 8. 1920'lerde Cumhuriyet Meydanı ve çevresi (F. Yaman Koleksiyonu)

Cumhuriyet Dönemi (1923'den günümüze)

Bu dönem, meydan ve yakın çevresinin sürekli olarak, yık-yap şeklinde yeniden düzenlenmesi ve sınırlarının genişlemesini beraberinde getiren birçok çalışmaya konu olmuştur. İlk düzenlemeler, 1930'lara tarihlendirilebilir. Kale çevresinde yer alan hendeklerin kaldırılması, Kapalıçarşı'nın meydan içlerine kadar uzanan kısmının yıkılarak, alanın meydana dahil edilmesi (Çalışkan, 2002), 1935 yılında meydana ilk Atatürk Anıtı'nın yerleştirilmesi, 1947 yılında anıtın kidesinin yenilenmesi, meydan içi ve çevre yollarının düzenlenmesi bu yenilemeler arasındadır.

1936 yılında kente gelen N.S. Örik (2000), içkaledeki evlerin savaş döneminde tarihi değeri bulunmadığı gerekçesiyle yıkılarak, kalenin belediye deposu olarak kullanıldığını tespit etmiştir. 1939'larda belediye tarafından temizlenen kaleiçi, bu tarihten sonra pazar alanına dönüştürülmüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kenti ziyaret eden A. Gabriel (1954), Hükümet Konağı etrafındaki sur kalıntıları ve burçların yeni yapılanmalar arasında yer aldığını, ancak yine de surların gelişimini anlamaya yardımcı olduğunu belirtmiştir (Şekil 9). İçkale surları ise, 1970'lere kadar bütünlüğünü büyük oranda korumuş ve 1990'ların ikinci yarısında restore edilmiştir.

Şekil 9. 1930'larda Cumhuriyet Meydanı ve çevresi (Gabriel, 1954)

H. Erkiyetlioğlu'na (1998) göre, 1930'larda meydan genişletme çalışmaları sırasında, Hükümet Konağı, belediye, belediye oteli ve eczane yıkılarak, yerine Tan Sineması yapılmıştır (Şekil 10).

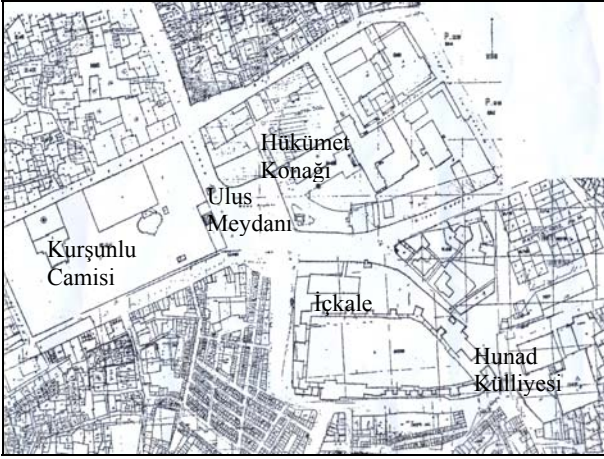

Şekil 10. 1930'larda Hükümet Konağı ve çevresi (Faruk Yaman Arşivi'nden)

Meydanın sınırlarının doğu ve güneydoğuya yönlendiğini ve bu alanla bütünleşmesini sağlayan düzenlemeler, Ok Burcu ve Hunad Külliyesi arasında gerçekleşmiştir. Burç alanındaki

Zeynel Abidin Türbesi yanında yer alan medrese ve mezarlık, 1940'lerde yıkılarak, yerine iş merkezi, Tekel, postane, sonradan otele dönüştürülen sinema ile 1980'lerde yıkılan bir kütüphane yapılmıştır. Hunad Külliyesi de çevresinde 1930'lerden sonra oluşmaya başlayan yeni ticari kullanımlarla birlikte bu alana eklenmiştir. Kuzeyde Sahabiye Medresesi çevresi konut kullanımını devam ettirirken; 1935 yılında Paşa Hamamı yıkılarak, Kurşunlu Camisi çevresi park alanına dönüştürülmüştür.

1945'lerde yapılan kadastro haritasında da görüldüğü gibi, Ulus Meydanı olarak adlandırılan meydan ve çevresindeki işlevsel ve yapısal değişimler, meydanın sınırlarını genişletmektedir. Aynı zamanda, içerisinden geçen yolların, sürekli revizyonlarla taşıt yükü arttırılmaktadır (Şekil 11).

Şekil 11. 1948 onaylı Cumhuriyet Meydanı ve yakın çevresi kadastro haritası

1950'li tarihlerde meydan, batıda Kurşunlu Camisi ve çevresindeki park, kuzey ve doğuda askeri ve idari alan, güneydoğuda Ok Burcu ve çevresinde yer alan kamu ve ticari yapılar, güneyde ise içkale ve Kapalıçarşı ile sınırlanmıştır (Şekil 12).

1950-1960 yılları arasında, yerel ve merkezi yönetimler tarafından da desteklenen kamulaştırma ve imar faaliyetlerinin, kenti büyük oranda değiştirdiği belirtilebilir. Bu dönem Kayseri'yle ilgili imar programının temelini, 1944 yılında

Prof. Kemal Ahmet Aru tarafından Alman Profesör Gustav Oelsner başkanlığında hazırlanan ve 1945 tarihinde yürürlüğe giren imar planı oluşturmaktadır. 1950'ler, meydan ve yakın çevresinde ikinci düzenleme dönemi olarak ifade edilebilir. Tan Sineması'nın yıkılması, Sivas Caddesi'nin genişletilmesi, 1956'da Hunad Külliyesi'nin rölövelerinin hazırlanarak, yeniden işlevlendirme yönünde karar alınması, Saat Kulesi önünün miting alanı olarak düzenlenmesi bu döneme ait çalışmalardır.

Şekil 12. 1940'lerde ikinci Hükümet Konağı ve Cumhuriyet Meydanı (Karakaya, 2006)

1960-1970 yılları, özellikle dönemin yerel yönetimlerinin etkisiyle de, yüksek yoğunluklu yapılaşmaların sosyal donatı ihtiyacını karşılamak amacıyla park, bahçe ve yeşil alan tasarımlarının yoğun olarak gerçekleştiği ve yeni ulaşım kararlarının alındığı bir dönemdir (Şekil 13, 14). Aynı zamanda, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından da birçok tarihi yapı tescil edilmiş ve Kentsel Sit Alanı'nın sınırları belirlenmiştir.

Şekil 13. 1960'lerde Cumhuriyet Meydanı ve çevresi (Karakaya, 2006)

1968 yılında Hunad Hamamı, 1976'da Roma Mezarı, Hunad Camisi, Medresesi, Türbesi, İçkale, İçkale Camisi, Sahabiye Medresesi,

Çeşmesi (Mıhlım I Çeşmesi) ve yanında yer alan kalıntı, Zeynel Abidin Türbesi, Saat Kulesi ve Muvakkithane, Kapalıçarşı tescil edilen meydan ve yakın çevre yapılarıdır.

Bu tarihler, özellikle bazı anıtsal yapıların çevresinin yıkılarak, açık alan olarak düzenlendiği sürecin de başlangıcıdır. Bu anlamda, Tekel Binası, Alemdar Sineması, İl Halk Kütüphanesi'nin yıkılarak, Zeynel Abidin Türbesi'nin çevresinin açılması, Hunad Külliyesi çevresinin düzenlenmesi, Cumhuriyet Meydanı'nın sınırlarının genişleme ve değişmesine neden olan çalışmalarlardır. M. Akok, Hunad Külliyesi'nin 1960 sonrasındaki yeni düzenlemeler sonucunda kentin ana ulaşım aksının kenarında küçük bir alanda sıkıştığını belirtmiştir (Akok, 1967).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 1969 yılında Hunad Hamamı kazısının yapılarak, 5199 sayılı kararla hamamın yeniden inşası ve külliyenin meydan düzenleme projesinin yapılması sağlanmıştır. Bu dönemde, medrese duvarına bitişik olan, 19. yüzyıla ait çeşmelerin belediye tarafından yıkımı söz konusudur.

Şekil 14. 1968 yılında Kurşunlu Camisi'nden meydan (1968 Kayseri İl Yıllığı)

Mekansal ve toplumsal anlamda yaşanan değişim, 1975 yılında yeni bir imar planı hazırlanmasını gerektirmiştir. Mimar Yavuz Taşçı tarafından hazırlanan plan, yıkılan eski mahalleler ve yeni imara açılan alanlarda, çok katlı yerleşimleri ve geniş yollar oluşturulmasını öngörmektedir. Bu planla, kent merkezi ticari ve idari

işlevini devam ettirirken, meydan yeni tasarımlarla genişlemeye devam etmiştir.

1981 yılında Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından içkale için bir peyzaj projesi hazırlanmış, ancak yeniden çarşı olarak düzenlenmesine karar verilmiştir. Aynı zamanda, içkaleye kuzey yönünde açılan yeni kapı ile, meydanla doğrudan ilişki sağlanmıştır. Tarih boyunca surlarla sınır anlamında bir ilişkisi olan meydan, bu tarihten itibaren kale ve gerisinde yer alan kent merkeziyle de bütünleşmiştir.

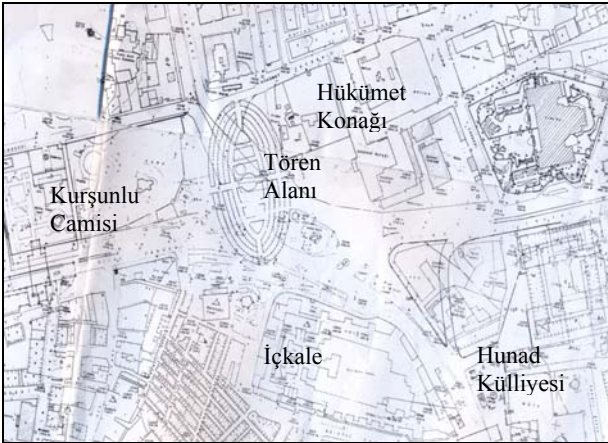
1980 sonrasında Hükümet Konağı ve çevresinde de bazı yapılar yıkılarak, yenilenmiştir. Bu konuyla ilişkili olarak, Kayseri Valiliği'nin T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na yazdığı 13.04.1987 gün ve 41-881-1062 sayılı yazısında, 1938 yılına ait Hükümet Konağı'nın artan nüfusa karşı yetersiz kaldığı, ayrıca her yıl yapılan onarımlara rağmen verimli bir şekilde hizmet vermediği belirtilmiştir. İlgili Bakanlık tarafından yapılan incelemeler sonucunda, Hükümet Konağı önünde yer alan tören alanına çok katlı blok ilavesi yapılabileceği, ancak bunun Hükümet Konağı ve kentin tek meydanının karakterine uygun olmayacağı belirlenmiştir.

1987 yılında Hükümet Konağı alanı olarak ayrılan parsel içindeki Hükümet Konağı, Adalet Bakanlığı'na tahsisli taş bina, Askeri Hastane ve Poliklinik olarak kullanılan binaların yıkılmasına ve bu alana Valilik ve diğer idari yapılar yapılmasına karar verilmiştir. Adliye ve Özel İdare yapıları ise, T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın istemiyle korunmuştur. 1990 yılında Valilik ve diğer ilgili binaların inşaatı tamamlanmıştır. Alanın projelendirilmesini gerçekleştiren M. Karaaslan (2001), projeye bir Selçuk Külliyesi kurgusunun değişime uğratılması temasına dayalı bir giriş holü, büyük boyutlu bir kümbet, iç mekanı geleneksel Kayseri Mahallesi biçiminde, Valilik ve bazı adli fonksiyonlardan oluşan bir tasarım gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda *bina içinde kent* yaklaşımıyla çevredeki tarihi yapılarla ilişki kurulmaya çalışılmıştır. 2001 yılında 19. yüzyıla ait Askeri Hastane'nin yıkımından geriye kalan kapısı ve yanındaki Çınar Ağacı, Kayseri Kültür ve Tabii

at Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiştir.

1990'lı yılların ikinci yarısında Meydan Kentsel Tasarım Projesi yapılmıştır. Proje ile meydana yer alan Kemerli Surlar, Kapalıçarşı, Bürüngüz Camisi, İçkale, Kurşunlu Camisi, Sahabiye Medresesi, Hükümet Konağı, Ok Burcu, Zeynel Abidin Türbesi ve Hunad Külliyesi ile sınırlanmış bu alana yapı yapılmamasına karar verilmiştir (Karatepe, 2001).

Proje kapsamında yol üzerinde kaldığı gerekçeyle, Zeynel Abidin Türbesi ve çevresinin yıkımı konusunda Kayseri Koruma Kurulu'ndan görüş istenmiş, ancak sonrasında Ok Burcu, Zeynel Abidin Türbesi ve Türbedar Evi'nin yer aldığı kısmın tasarımının revize edilmesine karar verilmiştir. Hunad Külliyesi'nin, medrese bölümü için, 1969-1990 yılları arasında teşhirtanzim ve peyzaj düzenleme kararı alınmıştır. Bu projeye ilişkili olarak, 1997 yılında meydan Düvenönü'ne bağlayan Park Caddesi'nin yeniden düzenlenerek, içinde dükkanların da yer aldığı bir alt geçit (Park Alt Geçidi) yapılmıştır. Alt geçidin inşası sırasında bazı kalıntılara ulaşılmasına rağmen bunlar değerlendirilmeden ortadan kaldırılmıştır.

Şekil 15. 1965 onaylı halihazır haritada meydan ve yakın çevresi

2000'li yıllar, kent genelinde geniş çapta kentsel yenileme sürecinin başladığı bir dönemdir. Bu amaçla, 2006 yılında Cumhuriyet Meydanı için gerçekleştirilen proje kapsamında, meydan ve

yakın çevresinin bölgelere ayrılarak planlanması söz konusudur. Proje ile koruma ve yenileme amacından yola çıkarak, yeni toplu taşıma sistemi ve yaya ulaşımıyla birlikte alanın yeniden değerlendirilmesi düşünülmüştür. Bu kapsamda oluşturulan bölgeler:

- Hunad Külliyesi ve Ok Burcu Çevresi;
- Vilayet Önü ve Sahabiye Medresesi;
- Mimar Sinan Parkı ve çevresi;
- Kaleönü ve Çarşı girişidir.

Belirlenen bölgelere ilişkin parçacıl projelendirmelere, Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nce devam edilmektedir.

Bu proje bazı alanlar için, gerçekleştirilen projelerin revizyonu şeklinde de yorumlanabilir. 2002 yılında 3179 sayılı Koruma Kurulu Kararı'yla Kayseri Hunat Hatun Külliyesi Çevre Düzenleme ve Şadırvan Projesi adı altında külliye'nin tasarımı gerçekleştirilmiştir. 2005 yılında Ok Burcu'nun çeşitli kültürel faaliyetlerde kullanılmasına yönelik kararlar geliştirilmiştir.

2008 yılında Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından Kayseri İçkalesi'nin Korunarak Kültür ve Sanat Ortamı'na Dönüştürülmesi için İki Kademeli Ulusal Mimarlık Yarışması adı altında kalenin yeniden işlevlendirilmesi yönünde bir yarışma düzenlenmiştir. Bu yarışma ile, kalenin özgün karakterine uygun olarak korunması, farklı sosyo-kültürel kullanımlara dönüştürülmesi ve yakın çevresiyle yapıli çevre, ulaşım ve kentsel odaklar açısından ilişkisinin arttırılması hedeflenmiştir. Yarışma sonucunda birinci seçilen proje, Kayseri Kalesi'nin sosyo-kültürel bir merkez olarak, "kapsamlı müze"ye dönüştürülmesi ve zeminin kent içi park olarak işlevlendirilmesi fikrini geliştirmiştir.

15 yıl önce güzergaha ilişkin nedenlerle iptal edilen, Sivas ve Osman Kavuncu Caddesi arasında yer alan Hafif Raylı Sistem Projesi'nin 2007 yılında tekrar ele alınarak uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaya göre, Cumhuriyet Meydanı İstasyonu, içkale surları, Ok Burcu ve Valilik alanı arasında yer almakta olup, merkezde yayaların bu noktadan dağılım ve toplanması sağlanmıştır (Şekil 16).

Şekil 16. 2009 yılı halihazır haritasında Cumhuriyet Meydanı ve yakın çevresi

2009 yılına gelindiğinde, Cumhuriyet Meydanı, Roma Mezarları, sur, kapalıçarşı, içkale, Ok Burcu, Sahabiye Medresesi, Hunad Külliyesi, Zeynel Abidin Türbesi, Kuşunlu Camisi gibi tarihi yapıları ile birlikte, idari ve ticari alanların ortasında, ana ulaşım bağlantılarının kesişim noktasında (hafif raylı sistem, özel ve diğer toplu taşıma araçları), yaya alanları ve gösteri mekanlarıyla birlikte bir açık alandır (Şekil 17).

Şekil 17. 2009 yılında Cumhuriyet meydanı ve yakın çevresi

Sonuçlar

Kent için her dönem, kendi mekansal ve yönetsel düzenini beraberinde getirirse de, özellikle idari ve ticari alanlar kent merkezinde aynı ya da yakın noktalarda konumlanmışlardır. Roma Dönemi'nden itibaren Kale surları içinde ve kuzeydoğusunda yer alan idari alanlar, Cumhuriyet Dönemi'nde de bu gelişimini büyük oranda devam ettirmiştir.

15. yüzyılda Kapalıçarşı ve çevresinde gelişmeye başlayan ticari alanlar, zamanla meydanın kuzey ve güneydoğusuna yayılmıştır. İçkalenin de bu amaçla kullanılmasıyla birlikte, meydanın kuzey ve güneyi ticari alanlarla çevrelenmiştir.

1980 yılında meydan yönünde açılan içkale kapısıyla, bu ilişki daha da kuvvetlenerek günümüze ulaşmıştır.

İşlevsel süreklilik, büyük oranda mülkiyet sürekliliğini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, mülkiyet sınırları, özellikle 1970'lere kadar geçmişin izleri olarak devam etmiştir. Meydana ulaşan kent içi ve kentler arası ana ulaşım aksları da, önceki dönem yollarının revizyonu olarak devam ettiği için, ulaşım açısından da genel anlamda bir süreklilik söz konusudur.

Özetle, Cumhuriyet Meydanı, her dönemin sosyal ve fiziki anlamda en hareketli noktası olup, yer üstündekilerden çok daha fazlasını büyük olasılıkla yer altında saklayan tarihi birikimin en yoğun olduğu alandır. Son dönemlerde yık-yap şeklinde gelişen düzenlemeler, büyüklük ve tasarım anlamında meydanı değiştirirken, tescilsiz Erken Cumhuriyet Dönemi ve öncesi tarihi yapılar da büyük oranda yok edilmiştir. Düzenlemeler sırasında elde edilen kalıntılar için de aynı yaklaşım söz konusudur. Bu nedenle, sözlü ve yazılı tarih bağlamında elde edilen her türlü bilginin sistematik olarak dönemsel birliktelik içinde ele alındığı bir belgeleme gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu süreç, değişen adları ile meydan ve çevresinin, yazılı ve görsel arşiv bilgilerinin bir araya getirilmesi olarak yorumlanabilir. Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmak amacıyla, dönemsel karşılaştırmalarla sürekli güncellenen bir bilgi ağı oluşturulmalıdır. Bu sistematik yaklaşım, aynı zamanda yerel ve yerel üstü bilgi akışını da sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Ahmet Nazif Efendi, 1987: *Mir'at-ı Kayseriyye* (Kayseri Tarihi), (Düz. M. Palamutoğlu), Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları, No:2, Kayseri.
- Akok, M., (1967). Kayseri'de Hunat mimari külliyesinin rölövesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı:16-I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Akok, M.: (1976). Kayseri şehri tarihi İç Kalesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı:XIII-2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Akşit, A., (1998). Selçuklular Devri'nde Kayseri şehrinin fiziki yapısı, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih*

- Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. Ali Aktan, Ayhan Öztürk), Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri.
- Arık, R.O., (1969). *Coğrafya'dan vatana*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Aziz Bin Erdeşiri Esterabadi, (1990). *Bezm ü Rezm*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı/1203, Kültür Eserleri/153, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Çalışkan, N., (2002). Hayatımızın kıyısından, *Elif TV* Programı, Kayseri.
- Çayırdağ, M., (2001). *Kayseri tarihi araştırmaları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayını, Kayseri.
- Dayıoğlu, K., (1998). *Kuruluşundan günümüze Kayseri belediye başkanları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, No:29, Ankara.
- Eravşar, O., (2000). Kayseri'de Selçuklu köşk ve sarayları, *Çekül/Sanatsal Mozaik Dergisi*, İstanbul.
- Erkiletlioğlu, H., (1998). *Kayseri yakın tarihinden notlar*, Kayseri Ticaret Odası yayını, Kayseri.
- Erkiletlioğlu, H., (2006). *Geniş Kayseri tarihi*, Can Matbaası, Kayseri.
- Evliya Çelebi seyahatnamesi seçmeler*, (1972). (Haz:Atsız), Cilt:II, Türk Kültürü Kaynak Eserler Dizisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Gabriel, A., (1954). *Kayseri Türk anıtları*, (Çev. Ahmed Akif Tütenk), İstanbul.
- Karatepe, Ş., (1999). *Kendini kuran şehir*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, No:30, Önder Matbaası, Ankara.
- Karaaslan, M., (2001). *Yapıtlar ve anılar*, Karaaslan Mimarlık Limited Şirketi, Ankara.
- Kodan, H., Günbattı C., (1992). Tontar Roma Mezarı, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Ankara, XXX, s.83-97.
- Örik, N.S., (2000). *Anadolu'da yol notları*, Kayseri, Kırşehir, Kastamonu, Arma Yayınları, İstanbul.
- Polonyalı Simeon, (2007). *Polonyalı bir seyyahın gözünden 16. asır Türkiye'si*, (Çev: Hrand D. Andreasyon, Sadeleştiren: Resul Bozyel), Günaydın Matbaası, İstanbul.
- Procopius, (1954). *Buildings* (Çev:H.B. Dewing-G. Downey, Cilt: VII), London.